

EXPLORAREA DIDACTICĂ A TERMINOLOGIEI FILOLOGICE

THE DIDACTIC EXPLORATION OF PHILOLOGICAL TERMINOLOGY

*Olga Cosovan, dr. în filologie, conf. univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chişinău*

*Olga Cosovan, PhD, associate professor,
”Ion Creangă” SPU, Chisinau
ORCID: 0000-0003-0595-1705*

CZU: 37.026:811.135.1’27

DOI: 10.46728/c.v3.25-03-2022.p38-43

Abstract

Philological terminology represents a significant segment of a modern student’s active vocabulary. The issue of terminology assimilation emerges in connection with quantitative limits, i.e. how many terms ought the student know at a certain schooling stage, a list of such terms (which implies a decision about which terms are unavoidable in a learning context), as well as how such terms ought to be reflected in classroom strategies, which in turn are anticipated by the school textbook offer. The concept of didactic definition – a minimal and reduced one, compared with lexicographic or encyclopaedical definition – is explored in modern textbooks and yet seems rather insufficient, lacking a relevant example. Philological terminology ought to be explored through appropriate tasks, aiming for subsequent comprehension and application.

Key-words: curriculum, term, communication, definition, strategy.

În procesul complex de formare și dezvoltare a competenței de comunicare în limba de instruire, studiile gimnaziale sunt chemate să introducă în vocabularul activ al elevului un număr semnificativ de termeni, care, pe de o parte, sunt suportul lexical pentru următoarele etape de instruire, iar pe de altă parte – posibilele achiziții pentru vocabularul cotidian. Asocierile pe care le are orice persoană care a fost școlarizată și a învățat cu succes limba română ca limbă de instruire sunt previzibile și termenii sunt în prima linie: vocală, consoană, silabă, sinonim, antonim, cuvânt polisemantic, sens figurat, *epitet*, *comparație*, *metaforă*, *snoavă*, *proverb* etc., toate raportate convențional și eronat de vorbitorul mediu la ”gramatică”. Aceste cuvinte ies din comunicarea didactică sau academică și funcționează în limbajul cotidian cu o ușoară derogare de la sensul științific exact sau cu sens figurat, dar transparent. Astfel, *sinonimele* ajung în limbajul medicilor, al farmaciștilor și al consumatorilor de medicamente, când instrucțiunile și recomandările recunosc echivalența produselor; *epitetul* și *metafora* caracterizează, colocvial, orice limbaj expresiv, iar *epopeea*, privită nu ca un poem sau o succesiune de fapte mărețe, eroice, începe a desemna doar o succesiune de fapte, tensiuni, conflicte care durează un timp sesizabil. Dar, firește, accesul lor în limbajul elevului sau al adultului începe prin familiarizare instituționalizată. Evident, nu toți termenii asimilați au aceeași pondere în vocabularul elevului. Care sunt limitele și regulile jocului aici?

Analiza documentelor curriculare și a manualelor în uz ne permite să conturăm problema explorării didactice a terminologiei lingvistice.

Situația care s-a creat în predarea limbii și literaturii române, atât în conformitate cu prevederile Curriculumului la limba și literatura română, varianta 2010, care mai este în vigoare pentru clasele a VIII-a-a IX-a, precum și conform variantei implementate din 2019 este una ambiguă. Conținuturile prevăd utilizarea unui spectru larg de termeni, dar aceștia nu

sunt specificați de curriculum. [2]. Nu există o listă de termeni preconizați de curriculum, cum există pentru alte discipline și pentru limba și literatura română, treapta primară. Dacă aceasta ar fi, ea ar include cca 360 de lexeme, care sunt menționate în conținuturile curriculare, dar lista nu este exhaustivă. Astfel, pentru unele conținuturi este indicat un termen generic: gradele de comparație, cazurile, genul substantivului, momentele subiectului, tipuri de rimă, tipuri de strofă, fără a specifica termenii inerenți – care anume ”set” de momente ale subiectului (expozițiunea, intriga, desfășurarea acțiunii, punctul culminant, deznodământul sau situația inițială, cauza acțiunii, desfășurarea acțiunii, situația dificilă, depășirea situației dificile, situația finală), care/câte tipuri de rimă și strofe trebuie incluse în demersul educațional, manuale și, respectiv, pot să apară în probele de evaluare.

Unii termeni utilizați frecvent în demersul educațional (semn ortografic, semn de punctuație) nu sunt trecuți în conținuturile curriculare, nu se bucură de o definiție manuală și nu au concretizarea legală: care anume semne de punctuație, semne ortografice, la ce etapă de studii vor intra în vizor punctul, virgula, semnul exclamării, semnul întrebării, punctul și virgula, două puncte, punctele de suspensie, linia de dialog, linia de pauză, ghilimelele, parantezele sau semnele ortografice punctul, cratima, apostroful, blankul etc. Deși se utilizează curent, termeni ca *parte de vorbire*, *parte de propoziție*, *structură*, *sistem*, *formă*, *element* nu ajung niciodată definiți, iar explicațiile eventuale rămân la discreția profesorului.

Sunt oarecum neancorate opozițiile terminologice prezentate parțial. Din moment ce este ca unitate de conținut *cuvântul polisemantic*, pentru integritatea sistemului, trebuie inclus și *cuvântul monosemantic*; dacă sunt *gradele de comparație*, ele ar trebui concretizate în *grad pozitiv*, *grad comparativ*, *grad superlativ* cu variantele respective. Ar fi bine-venită o listă completă de termeni pentru fiecare disciplină sau aria curriculară în întregime, care pot fi incluși în demersul didactic și în probele de evaluare, cum este, de exemplu, în SUA [4. p.5-9].

Studiul limbilor străine (franceză, engleză, germană, spaniolă, italiană) presupune, pe prima linie, ”aplicarea normelor lingvistice în formularea de mesaje simple și corecte, valorificând limba ca sistem”, dar aceasta este greu de atins ignorând termenii, pe când sugestiile metodologice recomandă excluderea terminologiei lingvistice din demers: ”În clasele gimnaziale predarea-învățarea elementelor de organizare lingvistică a mesajului la LS se va realiza printr-o organizare concentrică spiralată prin intermediul unor achiziții progresive, mai întâi în formă orală, apoi scrisă, prin medieri sau reformulări permanente în bază de descriptori conform *Volumului complementar al CECRL* (2018), prin reluări constante, prin abordări intuitive sau deductive fără o specificare riguroasă a metalimbajului sau a termenilor lingvistici respectivi (sublinierea noastră). Unele categorii gramaticale vor putea fi cultivate la elevi prin asimilare informatizată (mecanică) în baza unor enunțuri variate ca gen, a unor exerciții variate ca formă (orale, scrise, on-line), a unor dialoguri și acte comunicative corelate cu unitățile de competență, modulele tematice și activitățile de învățare.” [3, p.112]

Pe aria curriculară *limbă și comunicare*, sunt valorificate următoarele modele de lucru²:

- ***Termenii utilizați frecvent nu sunt definiți***

Atât elevii, cât și cadrele didactice utilizează în procesul educațional încă din primele experiențe de școală primară o serie de termeni-cap de listă (*literă*, *sunet*, *alfabet*, *cuvânt*, *text*,

² Varianta extinsă a acestui material poate fi văzută în: Modele de lucru cu terminologia științifică la etapa gimnazială pe ariile curriculare... [6, p. 9-60]

punct, virgulă, poezie, povestire, poveste etc.), dar definirea lor fie va urma în clasele gimnaziale, fie va lipsi cu desăvârșire. Ori elevii sunt prea mici în școala primară pentru a fi puși față în față cu structurile complexe ale definițiilor, ori definirea termenilor este prea sofisticată. Sunt cunoscute mii de exemple pentru noțiunea de *cuvânt*, dar nicio definiție pertinentă din toate punctele de vedere, rezonabilă ca dimensiune și comodă pentru demersul didactic. Aceeași este situația cu *propoziție, enunț, sintagmă, îmbinare de cuvinte, parte de propoziție, parte de vorbire, operă literară* etc. la etapa gimnazială. Numeroși termeni apar în varii contexte științifice/didactice, dar aceștia nu au în manuale o definiție sau explicație proprie, clară și relevantă pentru elevii de vârsta școlară respectivă.

Necesitatea de a utiliza din școala primară unii termeni de bază fără a-i defini este explicabilă. Pe de o parte, fără termenii respectivi nu poate fi conceput demersul didactic la limba și literatura română (*propoziție, intonație, silabă, cratimă, semnul exclamării, semnul întrebării* etc.), nu pot fi explicate conținuturile noi, nu pot fi formulate sarcinile, nu pot fi construite răspunsurile. Elevii cunosc exemple de *propoziții, litere, sunete, cuvinte*, știu cum arată *semnele de punctuație și semnele ortografice* prevăzute de conținuturile curriculare, dar nu au asimilate definițiile lor.

Oricât de transparentă, simplă și logică ar fi definiția, ea nu se înscrie organic în demersul didactic din clasa I-a. Elevii care abia au învățat să citească și să scrie, chiar dacă vor memora și vor recita definițiile, o vor face mecanic, ceea ce nu este benefic. La fel, în clasele gimnaziale lipsesc din manuale și – mutatis mutandis – din comunicarea didactică definițiile categoriilor gramaticale esențiale: *parte de vorbire, parte de propoziție, mod, timp, diateză, determinare, număr; gen, specie, figură de stil* etc.

Ar fi bizară includerea definițiilor de termeni în manuale începând cu clasa I-a, nici memorarea și reproducerea definițiilor la prima solicitare este un indicator al educației de calitate. Termenul trebuie să capete contur pe parcurs, în și prin realizarea sarcinilor, în conformitate cu taxonomia lui Bloom. Cunoașterea și recunoașterea cuvântului-termen stă la baza cunoștințelor declarative. [7, 21-22]

A. *Există o definiție didactică minimă*

Pentru a introduce în circuitul de termeni operaționali anumite noțiuni și concepte, pe măsură ce se acumulează mai multe materii școlare și, respectiv, mai mulți termeni din varii domenii, devine tot mai actuală definirea lor. Dar nu definiția stufoasă a studiilor academice sau a manualelor pentru învățământul superior este transplantată în manualul școlar, ci se recurge la varianta cea mai simplă, laconică și comodă. Este bine dacă toate cuvintele definiției sunt clare și noțiunile științifice utilizate sunt deja cunoscute. Această definiție deseori nu este egală cu definiția lexicografică (unii termeni sunt concomitent termeni în diferite domenii, uneori sunt și cuvinte uzuale, de exemplu, substantivul *timp* are o accepție ca termen de gramatică, alta – ca parte a cronotopului, ca termen de fizică, ca termen de filozofie etc.). Asemenea definiții se atestă în manualele de limbă și literatură română/limbă și literatură rusă ca limbi de instruire, uneori – și în manualele de limbi materne sau limbă română pentru școlile cu predare în limba rusă. Prin terminologia pusă în circuit de aceste discipline se contureze la nivel științific (gnoseologic) funcționarea limbilor pe care elevul le vorbește, precum și abordarea textelor literare și nonliterare pe care elevul le citește, scoțând în relief clasificări, tipologii, paradigme, entități, care, în ultimă analiză, duc la dezvoltarea competenței de comunicare și a competenței lectorale.

Aceste definiții laconice și transparente dezvoltă abilitățile necesare definirii cuvintelor, inclusiv a termenilor. În acest scop este funcțional modelul Frayer, care presupune că elevul, la asimilarea unui cuvânt nou sau termen dintr-un domeniu, îl include într-o categorie, prin indicarea genului proxim; îi evidențiază caracteristicile esențiale, în cazurile fericite, aduce exemple relevante. Prezentarea antiexemplurilor este importantă pentru a trage o linie între ce este și ce nu este... verb, propoziție, fabulă, motiv literar etc., nefiind raportat la categoria respectivă și neavând caracteristicile presupuse [1, p. 49-50].

B. *Definiția apare într-un context specific*

Nu ar fi corect ca manualul școlar să fie înlocuit de glosare, articole de enciclopedie sau o simplă explicare de cât mai mulți termeni. Pentru termenii "centrali" (deși nu există o listă a acestora sau o ierarhie, înțelegem că substantiv, sinonim, simbol, perfectul compus, epitet sunt de ocurență maximă în demersul didactic la limbă și literatură, spre deosebire de termeni precum e anacolut, troheu, hiat, superlativ relativ ș.a.), care se reiau din clasă în clasă, acest context specific înseamnă în manualele actuale la limba și literatura română pentru gimnaziu:

1. Exemple relevante adiacente definiției;
2. Unele explicații, algoritmi de delimitare a unităților și a formelor;
3. Prezentarea specificului grafic: cum se marchează, ce sigle, simboluri sau abrevieri se utilizează, cum se subliniază, dacă vorbim despre funcțiile sintactice: G-D (pentru formele coincidente de genitiv și dativ), PSCT sau CT (pentru propoziția subordonată circumstanțială de timp) etc.;
4. Construirea sau utilizarea unor tabele, scheme, clustere pentru un sistem de clasificări, în care se include firește termenul introdus;
5. Analiza și aplicarea unor algoritmi pentru delimitările posibile.

Să comparăm cum arată definiția termenului lingvistic sinonim în manual, în dicționare și enciclopedii:

DEX: Cuvânt, expresie, afix etc. care are același (sau aproape același) înțeles cu alt cuvânt, cu altă expresie, cu alt afix etc.

DTL: Cuvânt care are același sau aproape același înțeles cu un alt cuvânt, într-un context dat, dar care se deosebește de acesta din urmă prin formă, ca de exemplu *ascensor* pentru *lift*, *cameră* pentru *odaie*, *omăt* pentru *zăpadă*, *deficit* pentru *lipsă*, *policrom* pentru *multicolor*, *necesar* pentru *trebuincios*, *învinge* pentru *birui*, *necăji* pentru *supăra*, *rapid* pentru *repede*, *spre* pentru *către* etc.

Manualul școlar (cl. VI, p. 39)

Sinonimele sunt cuvinte cu formă diferită și cu sens asemănător. Nu există sinonimie perfectă, de aceea alegerea sinonimului depinde de context (literar, științific, colocvial).

Sinonimele pot fi: substantive, verbe, adjective, adverbe. Ele pot fi:

- 1) totale – sunt identice ca sens;
- 2) parțiale – sunt asemănătoare ca sens;
- 3) aproximative – corespund unor construcții figurate, metaforice.

Sau pentru termenul derivare:

DEX - Acțiunea de a *deriva* și rezultatul ei.

Manualul școlar (cl. IX, p. 64)

Derivarea (formarea unui cuvânt nou, prin adăugarea unui prefix sau sufix) cuprinde clasele de cuvinte semnificative: substantivul, adjectivul, verbul, adverbul, numeralul. Prin sufixare, poate

fi schimbată clasa morfologică la care se referă cuvântul: substantivul să devină adjectiv, verb sau adverb; verbul să treacă la clasa substantivului, a adverbului sau a adjectivului etc. Prefixarea îi adaugă cuvântului un sens nou sau îi schimbă sensul, dar nu îl trece de la o parte de vorbire la alta.

C. Termenii sunt evidențiați grafic

Posibilitățile editoriale actuale permit marcarea termenilor prin culori, intensitate, utilizarea unor caractere și semne convenționale specifice. Acestea diferă de la un manual la altul, însă toate manualele analizate au o concepție didactică și grafică: unde sunt aranjați, cum sunt prezentați termenii. Specificul disciplinei nu prea permite alte posibilități de ilustrare – nu există, ca pentru biologie sau geografie, posibilitățile de a include imagini, desene schematice pentru sistemele organismelor vii sau diagrame pentru fenomene ale naturii. Tot ce poate face mai atractivă pagina de manual sunt fotografiile/portretele scriitorilor, reproducțiile tablourilor sau alte imagini (numite de editori timbre din cauza dimensiunilor mici), dar acestea nu se înscriu în ilustrarea și definirea termenilor.

Au un statut aparte ca termeni denumirile operațiilor intelectuale și ale produselor rezultate din realizarea sarcinilor didactice, a probelor de evaluare. În ce măsură aceștia sunt termeni? Pentru didactică, sunt termeni care numesc operațiile intelectuale și ar fi incorect să cerem elevului să discrimineze, să listeze, să compare etc., dacă elevul nu cunoaște un algoritm de lucru sau, elementar, nu cunoaște verbul. Ce face și cu ce încheie procedura de comparare? La matematică sau la biologie? Sau la limba și literatura română? Anume din acest considerent deseori elevii nu realizează sarcinile, nu le realizează integral (declară: ”Noi putem compara A cu B” și aici se opresc) sau solicită ajutorul profesorului pe parcurs. Nicio disciplină școlară nu și propune și nu și asumă responsabilitatea de a-i familiariza pe elevi cu rigorile de realizare a tuturor operațiilor intelectuale prevăzute de taxonomia lui Bloom(sau Bloom-Anderson, sau Bloom adaptat de Sanders), Dave, Krathwohl [5, p. 48-67]. Asemenea termeni sunt o categorie aparte, general didactică, și se acumulează din orele la diferite materii, ajustați uneori la specificul disciplinei date.

Aceeași e situația cu tehnicile de lucru și produsele. Ocurența tehnicilor interactive, multe dintre care sunt din setul răspândit de strategiile de dezvoltare a gândirii critice, impun anumiți pași și reclamă anumite produse. Este vorba, de exemplu, despre diagrama Venn, analiza trăsăturilor semantice, clustering, cinquain etc., schemă, grafic, diagramă, eseu, colaj, prezentare PPT ca produse. Posibilitățile manualelor de limbă și literatură română, datorită numărului mare de exerciții variate, se valorifică în acest sens și disciplina dată își aduce contribuția vizibilă la valorificarea terminologiei didactice, cu deschidere spre transdisciplinaritate.

Vocabularul activ al elevului trebuie să conțină termenii respectivi, în vederea învățării pe tot parcursul vieții. Indiferent de formările profesionale, oricine poate avea necesitatea sau plăcerea de a învăța o limbă străină și cunoașterea termenilor lingvistici îi va facilita demersul: nu va fi nevoie să învețe acum ce e timpul sau modul verbului, cazurile substantivului sau gradele de comparație ale adjectivului sau ale adverbului. Totodată, asimilarea terminologiei didactice, mai mult ca algoritm decât ca definire, va face mai accesibil demersul educațional și, în ultimă analiză, formează anumite deprinderi care vizează competența de a învăța, a ști să înveți, necesare oricui și oricând. Din descifrarea definițiilor și asimilarea lor conștientizată ajungem să construim ad-hoc definițiile și explicațiile solicitate.

BIBLIOGRAFIE

1. COSOVAN, Olga. *Procesarea textului științific: Curs opțional pentru gimnaziu și liceu: Curriculum și ghidul profesorului*, Chișinău, S.n., 2016.
2. LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ: Curriculum național: Clasele 5-9: Curriculum disciplinar: Ghid de implementare: Pentru instituțiile de învățământ cu predare în limbile minorităților naționale/Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova; coordonatori: Angela Cutasevici, Valentin Crudu, Natalia Grîu; grupul de lucru: Ion Guțu (coordonator) [et al.]. – Chișinău: Lyceum, 2020
3. LIMBA STRĂINĂ: Curriculum național: Clasele 5-9: Curriculum disciplinar: Ghid de implementare/Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova; coordonatori: Angela Cutasevici, Valentin Crudu, Natalia Grîu; grupul de lucru: Daniela Munca-Aftenev (coordonator) [et al.]. – Chișinău: Lyceum, 2020
4. MARZANO, R. J.; PICKERING, D. J. *Building Academic Vocabulary. Teacher's manual*. Alexandria, Virginia, USA, 2005.
5. MINDER, Michel. *Didactica funcțională*. Chișinău: Cartier, 2003.
6. MODELE DE LUCRU CU TERMINOLOGIA ȘTIINȚIFICĂ LA ETAPA GIMNAZIALĂ PE ARIILE CURRICULARE / Olga Cosovan, Tatiana Cartaleanu, Aliona Zgardan-Crudu, Olga Boz. – Chișinău : S. n., 2021.
7. VOICULESCU, Florin. *Paradigma abordării prin competențe*, Alba-Iulia, 2011.

OPERAȚIONALIZAREA LEXICULUI TERMINOLOGIC PRIN HĂRȚI MENTALE (ÎN CADRUL DISCIPLINELOR DIN ARIILE SOCIOUMANISTĂ, ARTE ȘI TEHNOLOGII)

OPERATIONALIZATION OF THE TERMINOLOGICAL VOCABULARY THROUGH MENTAL MAPS (IN THE DISCIPLINES OF THE SOCIOHUMANISTIC ARTS, ARTS AND TECHNOLOGIES)

*Olga Boz, dr., conf. univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău*

*Olga Boz, PhD, associate professor
„Ion Creangă” SPU from Chișinău
ORCID: 0000-0002-8552-6575*

CZU: 373.5.016+81'37

DOI: 10.46728/c.v3.25-03-2022.p43-49

Abstract

The presentation, use, operationalization of the terminological lexicon in the curricular documents (textbooks, guides, curricula by disciplines, etc.), but also its capitalization within the classes will be the investigative objective of this article. The exact understanding and knowledge of words and meanings, so many and varied, is of interest to both specialists (semantics, lexicographers, terminologists) and teachers from all school subjects, especially with the implementation of the curriculum - 2020, which prioritizes the formation of communication skills, has become an urgent necessity for every individual, regardless of his professional training or social condition. This didactic approach can be achieved through mind maps which, today, are about to become a universal tool for pupils / students, in order to assimilate and manage a huge amount of information, which they are forced to absorb every day.

Key-words: intellectual operation, item, term, mind map, student, competence.